

ТЕРПИМІСТЬ ЯК ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКА ЦІННІСТЬ І ПСИХОСОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Марія ПІРЕН, Олена ВАСИЛЬКІВ

УДК 172.3 : 179.9 : 316.647.5

Mariya Piren, Olena Vasyilkiv
**TOLERANCE AS A GENERAL HUMAN VALUE
AND A PSYCHOSOCIAL PHENOMENON**

Актуальність проблеми. Протягом історії розвитку людської цивілізації, людство весь час навчається терпимості як одній з найважливіших соціальних вартостей. Виняткова значущість цієї цінності для українців сьогодні не викликає жодного сумніву. Взагалі система загальнолюдських цінностей, й особливо терпимості, зберігає свій вплив усюди, починаючи від сім'ї й завершуючи суспільними інститутами та міжнаціональними відносинами.

У соціально-психологічному розрізі терпимість – це така форма суспільного буття, за якої наявне високоморальне ставлення до людей, їхніх потреб, відношень, інтересів, завдяки чому особистість є толерантною до “світу їх діяльності та вчинків”. Своєрідний підсумок вказаного світоглядного плюралізму становить благодатне співіснування людей з різним світобаченням, способом життя, стилем поведінки. Саме тому проблемі терпимості належить особливе місце не тільки у релігії, вихованні, а й в освіті, науці, управлінні та інших сферах суспільно-політичного й культурного повсякдення будь-якої нації.

Стан наукової розробки проблеми. У сучасній науці поки що немає фундаментальних досліджень проблеми терпимості, хоча на початку XXI століття ця проблема набула архіактуальної вагомості. Певні напрацювання з проблеми терпимості мають місце у вітчизняній науці, зокрема у працях М.Й. Боришевського, О.Г. Бабчук, О.Є. Гуменюк (Фурман),

А. Колодного, В.А. Роменця, М.В. Савчина, В.О. Татенко, Л. Филиповича, А.В. Фурмана, О.Я. Шаюк, П. Яроцького та ін.

Мета статті – здійснити соціально-психологічний аналіз основних підходів до розуміння феномену терпимості для утвердження здорових людських стосунків – самопочуття, толерантності та творчої взаємодії з довкіллям в усіх сферах життєдіяльності особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна ідея демократії та гуманізації людських стосунків вимагає серйозних підходів до психологічного осмислення терпимості як між окремими людьми, так і між народами, враховуючи розмаїття їхніх поглядів, оцінок та ідей.

Терпимість – суспільний феномен. Кожна особа виявляє терплячість до інших людей чи до певної соціальної групи з урахуванням розмаїття їх поведінки, світосприйняття та оцінкових стереотипів і суджень. Водночас терпимість – це загальнолюдська цінність у часопросторі стосунків різних людей, товариств, навіть іноді в межах усього соціуму, або родини; це окультурене домагання почути іншого чи інших, який чи які мислять і сприймають світ по-своєму, індивідуально. Відтак терпимість – також гармонія в розмаїтті, й не тільки моральний обов'язок, але ще й політична та правова потреба; людська чеснота, яка уможливорює досягнення миру і зла-

годи на загальнонаціональному і міждержавному рівнях, що на сьогодні вкрай актуально для українського суспільства, яке перебуває у кризовій ситуації та військовому конфлікті з Російською Федерацією.

Терпимість – це передусім активне ставлення особи, групи, етносу, що формується на основі таких універсальних цінностей, як права та свободи людини. Ні за яких обставин вона не може бути виправданням зазіхань на ці загальнолюдські цінності, її повинні повсякденно проявляти громадяни, групи і колективи в кожній країні.

Терпимість – це водночас поняття, що означає відмову від догматизму та абсолютизації істини і затверджує норми, встановлені в міжнародних актах у царині прав людини. Кожен вільний дотримуватися своїх переконань і визнає таке ж право за іншим. Це означає визнання того, що люди за своєю природою розрізняються за зовнішнім виглядом, становищем, мовою, поведінкою і цінностями, орієнтаціями й мають право жити у мирі, злагоді та зберігати свою індивідуальність. Це також указує на те, що погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим, навколишнім, адже в такому разі вона втрачає свої особистісні риси-якості.

Відомо, що на державному рівні утвердження принципів терпимості вимагає справедливого законодавства, дотримання порядку, судово-процесних та адміністративних норм, чого на даний час в українському суспільстві не вистачає. Саме тому постала нагальна потреба очищення державної влади (люстрація) від корумпованих чиновників. У цьому аналітичному форматі терпимість – це надання кожній людині можливості для економічного та соціального розвитку без будь-якої дискримінації. Тому, досконалий людський світ неможливий без терпимості, як і розвиток та утвердження демократії неможливі без миру, злагоди, толерантності.

Український учений А.В. Фурман пише, що “сьогодні ідея толерантності обговорюється в державно-правовому, етико-філософському, політико-ідеологічному, психолого-педагогічному, соціологічному та інших аспектах. Водночас така багатоаспектність вивчення зумовлює немало складностей і суперечностей у розумінні цього феномену: з одного боку, вчені згодні, що толерантність є чеснотою, цінністю якої важко заперечити, з іншого – не всі одностайні в думці про межі, ліміти, форми вираження й узагалі – у трактуванні засновків,

передумов, чинників та механізмів дії-перебігу цього суто людського явища. У будь-якому разі очевидно, що поняття “толерантність” описує складне соціопсихокультурне явище, котре на сьогодні є актуальним мульти- і міждисциплінарним об'єктом дослідження, що має багатоманітний спектр упредметнень – від історико-філософських інваріантів витлумачення до психологічних особливостей розвитку і перебігу на рівні окремої людини як суб'єкта життєдіяльності, особистості та індивідуальності” [12, с. 15].

Окрім того, дослідник вивів своєрідний “закон четвертинного спричинення толерантності, який формується так: толерантність людини, групи, етнічного, національного чи расового загалу прямо пропорційна порозумінню і терпимості, котрі їм реально властиві, й обернено пропорційна неповазі та агресії, до яких вони вдаються у своєму багатопроблемному повсякденні; водночас цей закон може бути поданий у вигляді двох формул (25.05.2012), що в подальшому мають бути піддані поглибленому теоретичному аналізу і підтвердженню або спростуванню:

$$\text{Толерантність} = f \left(\frac{\text{порозуміння, терпимість}}{\text{неповага, агресія}} \right),$$

$$\text{або: Толерантність} = \frac{\text{Порозуміння}}{\text{Неповага}} \cdot \frac{\text{Терпимість}}{\text{Агресія}}.$$

[12, с. 14].

Водночас недотримання терпимості між людьми, нехтування паритетністю взаємостосунків між ними у процесі взаємодії, спілкування може привести до маргіналізації соціально найменш захищених груп, їх вилучення з громадянського життя суспільства (ст. 1.2 “Декларація принципів толерантності, затверджена резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 року”). Звідси очевидно, що виховання громадян в дусі терпимості має бути спрямоване на протидію впливу, що викликає почуття страху і відчуження стосовно інших людей, на незалежність позиціонування кожного, критичне осмислення й вироблення суджень про суспільно-політичні, матеріальні й духовні цінності, а також на гармонізацію проблемного життєдіяння соціуму та подолання неунікальних викликів. Навчальні і культурні заклади зобов'язані у процесі підготовки фахівців насажувати риси терпимості як загальнолюдської цінності, використовуючи для цього психолого-педагогічні програми та форми, які ефективні в усіх сегментах освіти, науки, культури.

Щорічно 16 листопада відзначається Міжнародний день, присвячений толерантності. Наголошуючи про цей день, важливо продумувати цікаві та змістовні заходи, щоб у майбутніх фахівців утверджувати саме такого гатунку людську цінність, зважаючи на те, що розмаїтість поглядів і вчинків не має шкодити іншим і не повинна викликати агресію та неприязнь. Справжнє культурне розмаїття – це шлях до збагачення ідеями, які релюють націю і людство творчим, дієвим, життєлюбним масовим суб'єктом сьогодення.

На перших порах терпимість розуміли як одне з можливих ставлень до іншого, здебільшого до релігійної сфери; пізніше значеннєво-сміслова сфера цього поняття розширювалася. Терпимість не знищує заперечення іншого, вона переводить його у такий статус, у якому заперечення не відіграє руйнівної ролі, а навпаки сприяє розмаїттю. У наш час, головню через посилення секуляризаційних процесів у суспільстві, терпимість тим більше розширила часопростір свого впливу, виступаючи регулятивним процесом взаємостосунків між людьми у системі розмаїття поглядів на світ, переконань, моральних ідеалів різних осіб, груп, народів щодо релігії. Відтак терпимістю пронизані всі релігійно-філософські вчення людства: буддизм, християнство, іслам та ін. Терпимість як феномен шанобливого ставлення до інших була ще до нашої ери значимим суспільним надбанням (скажімо, ще Піфагор не брав у свою школу тих, хто не міг вмістити у свідомість дух протилежностей). І це суттєво, адже саме у розмаїтті думок народжується нове, більш змістовне, більш сутнісне. У Євангелії цей принцип виражений словами: “Любіть ворогів ваших, благословляйте тих, хто проклинає вас, хто ненавидить вас, і моліться за тих, що женуть вас” [12].

У суспільних нішах існує також протилежне поняття терпимості – нетерпимість. Зокрема, у країнах з низьким рівнем демократії та високою залежністю від політики недостатність цінностей будь-якого виду спрощує купівлю політичної лояльності, що дає певний імунітет та особисту користь. Це властиво й сучасному українському суспільству, особливо серед депутатського корпусу Верховної Ради України, де окремі депутати захищають власні інтереси, забуваючи про інтереси народу та держави. У даному контексті терпимість не може бути прийнятою, є невиправданою і навіть шкідливою.

З терпимості виростають такі якості особи, як прощення та не осудження, дружєлюбність,

милосердність тощо. До прикладу, польський дослідник Я. Капутовіч застосовує ціннісний підхід до нетерпимості у системі державного управління і державного інвестування, де мають місце прояви корупції, бюрократії, цим самим зневаги до інших [1].

Провідники культури терпимості були у різних епохах і серед різних народів. Так, Махатма Ганді в Індії говорив, що “для мене ненасильництво – не просто філософська категорія, це закон та суть мого життя”. В Україні Григорій Сковорода пропагував у своїй філософії духовності та правди терпимість як головну мудрість життя. Терпимість як людський феномен буття обстоювали Лев Толстой, Альберт Швейцер, Мартін Лютер Кінг та ін. Зокрема М.Л. Кінг закликав: “утримуватися від насильства кулака, язика і серця”.

Якщо вникнути в історію розвитку людства, то традиційну цивілізацію змінює або співіснує з нею поруч гетерогенна, плюралістична культура, у якій ворожість до іншого повільно змінюється на терпимість в інтересах поступу окремого суспільства та злагоди між людьми. Сьогодні терпимість стала нормою цивілізованого світу, без неї може зникнути наша цивілізація. Скажімо, на теренах України в мирі та злагоді проживають представники 136 національностей та функціонують біля 100 релігійних конфесій. Україна славиться не тільки давніми традиціями толерантності, віротерпимості, а й активною громадянською позицією, про яку засвідчують “Майдани”, де носії українства у громадянському спротиві виступили проти приниження владою та насилля над представниками різних національностей.

Виникає запитання: “Чому політики Росії, на чолі з Путіним, не можуть і не хочуть змиритися з тим, що Україна обрала вектором свого соціально-політичного інтересу Європейський Союз”? Адже толерантність, терпимість для Росії повинні бути теж важливими чинниками. Наприклад, за заслуги утвердження толерантності та ненасилля м. Санкт-Петербургу присуджено почесний диплом премії ЮНЕСКО, її вручили урядовій програмі Санкт-Петербургу “Толерантність за розповсюдження ідей толерантності” (матеріал використано із сайту <http://www.epochtimes.ru/content/view/42295/3>). А що ми маємо насправді стосовно України? Хіба українці приречені жити лише за “руськими поняттями?”. Звісно – ні!

Якщо терпимість виключає негативне ставлення до іншої людини, її поведінки і вчинків, то закономірно заперечує антигуманність в усіх

її формах, що можуть зашкодити іншим людям, групам, націям, державам. На жаль, брак релігійної терпимості сьогодні проблематизує життя у багатьох регіонах світу, а відмінності у політичній ідеології негативного впливають на повсякдення сотні-мільйонів людей не тільки у XX столітті, а й у наш час – у першій половині XXI, зокрема, сьогодні в Україні. До того ж майже всі християнські конфесії виступають за терпимість, якщо її розуміти тільки як відказ від дій, спрямованих проти тих, хто думає по-іншому.

Важливе питання – встановлення розумних меж (кордонів) терпимості. Чи повинно суспільство, яке сповідує терпимість, бути толерантним до нетерпимості? Така дефініція є проблемою не тільки стосовно інших суспільств, а й щодо внутрішніх меж одного соціуму. До прикладу, сучасне ставлення до нацизму в Німеччині оцінюється як нетерпимість, тоді як у самій Німеччині нацизм вважається вищим рівнем негативу до цього чинника людської зневаги.

У будь-якому разі, до нетерпимості бажано ставитися терпимо, але лише доти, доки воно не створює загрозу громадянському суспільству. Такими загрозами у світі є не тільки фашизм, а й тероризм, від якого сьогодні потерпають люди на усіх континентах, зокрема й в Україні. На цьому етапі розмірковувань констатуємо, що на сьогодні стан терпимості і толерантності не такий уже й задовільний. По-перше, має місце недотримання толерантності у зіткненнях держав, по-друге, у сутичках між ортодоксами різних релігійних конфесій, по-третє, інколи у зверхньому, а то й відверто ворожому, ставленні корінного населення до прибульців-мігрантів, по-четверте, у недоброзичливості сусідів тощо.

Цікаву позицію у полі релігійного способу життя щодо терпимості висловив американський архієпископ Фултон Дж. Шін, якого у США вважали “найбільшою зіркою католицьких медіа” 50–80-х років XX століття. Він свого часу сказав таке: “Терпимість відноситься лише до людей, але ніколи до істини або принципів. Що стосується останніх, ми повинні бути нетерпимими”. І це загальнолюдська правда, яку повинні осмислювати політики та науковці.

Зауважимо, що в науці, буденному спілкуванні толерантність інколи ототожнюють з терпимістю, проте поняття “толерантність” не тотожне поняттю “терпимість”. Крім того, дослідження еволюції уявлень про толерантність

від Локка і Мілля до Ріккерта і Дамліта – дозволяє висновувати, що терпимість слушно вважати видом толерантності, але у певному сенсі, адже за конкретних обставин вона змінюється, переходячи інколи не лише в нетерпимість, а й інтолерантність.

Так, у розмові з послом Великої Британії в Україні Лі Терном брати Капранови констатували: “Франція та Німеччина відкрито заявляють, що політика глобальної мультикультурності провалилася – треба, мовляв, вигадувати щось інше”. Можливо і так, людство здатне придумати щось більш резонне! Згодом, 27 лютого 2012 року Лі Тернер натомість сказав: “Ми у Великій Британії на 100% такі самі європейці, як і жителі будь-яких країн Європи, розуміємо толерантність до людей різних рас, як і різної сексуальної орієнтації, – це ключовий елемент європейської культури...”.

В межах ортодоксальної марксистської ідеології понятійний конструкт “терпимість” розглядається як “безпринципність”, “відмова від боротьби”, тому ця людська чеснота фактично відкидалася, не зважаючи на визнання її важливості для розвитку міжлюдських контактів різних форм та організованостей. Стосовно етнічних меншин, то можна погодитися із думкою, що поняття терпимості до розмаїття поглядів є корисне, воно скоріш укріплює націю, ніж послаблює, народжує нові ідеї через смисловий формат традицій, культур, мов.

Терпима людина здатна почути іншу людину, позитивно думати про неї. Терпимість – це не вседозволеність іншого до інших, вона – крок до обдумування, як правильно сказати, вчинити. Тому клімат терпимості важливий для спільної співпраці у трудових колективах, соціальних інститутах. В умовах відкритих суспільств терпимість – добрий приклад синтезувати багатий досвід різноманітних культур. Це корисно для усіх.

Водночас прояви терпимості за психоаналітичним ученням не означають терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмову від своїх переконань, чи поступки іншим. Ні, це здоровий глузд стосовно гуманних, цивілізованих взаємин між людьми.

Очевидно, що терпимими повинні бути і національні меншини в державі та представники іммігрантських товариств. Створити для національних меншин (мігрантів) нормальне самопочуття на новій батьківщині недостатньо – потрібно, щоб вони не відчували приниження та недоброзичливість не тільки стосовно себе, а й щодо своєї історичної батьківщини. Так

учиняли до певної міри і з українцями-емігрантами в Канаді, США. Нині так можна сказати про Португалію, Іспанію, Німеччину та інші Євросоюзні країни.

Сьогодні для країн-лідерів Заходу та Росії важливою є теза врахувати уроки позитивних прикладів історії, де терпимість до інших сприяла злагоди та прогресу, а нетерпимість, інтолерантність до інших народів призводила до загибелі самих “лідерів-глитаїв”, які вели політику підкорення. Теж бажано задуматися над тим, що неможливо бути терпимим до того, хто навіює страх, бо він породжує ненависть, злість, безвихідь для інших й відтак першочергово – для себе.

Імперська свідомість лідерів великих за територією держав відповідальна не тільки за свою державу, а й за благополуччя усього світу. Саме це твердження безпосередньо стосується сьогодні Росії і тих державних учинків, які вона скоює щодо України. Цей військовий конфлікт, який вона розв’язала на нашій території є свідченням зневаги до самої держави Росії, до власного народу, що подивовує світ різким розходженням слова і вчинків її керівників, котрі підписують мирні договори, проте реалізувати їх не збираються й тому не виконують. Історія вчить, що відповідальність за людей перед світом і Всевишнім завжди несе еліта та лідери держав, які їх очолюють, і, на жаль, інколи втрачають відчуття відповідальності за мир, злагоду, порядок серед людей у цьому багатопроblemному світі.

Біда українського суспільства сьогодні у тому, що – як у Російській Федерації, так і в Україні – “єдине ціле” – єдність народу та їх лідерів розділене багатством і владою. В Україні це привело до “Євромайдану”, а Росія стоїть перед цією дилемою. Чому потрібно було Путіну та його команді сьогодні заради реалізації своїх імперських ідей знайти проблемне поле етнічних суперечностей в Україні, забувши про власні суперечності та Божу заповідь, що на Землі є усім місце під Сонцем, бо Він, Творець, усього добра для усіх вчинків!

Добре проплативши “терористам”, забезпечивши їх новими формами озброєння, керівним кадровим персоналом (військових РФ) та запаморочивши маніпуляцією свідомість своїх громадян засобами масової інформації, особливо ідеями Кисельова про зневагу до українського народу, Путін та його прибічники знайшли ворога не на своїй території, а в Україні, де й розв’язали військові дії проти багатоетнічного українського народу.

Якщо ці думки порівняти з історичною максимом римлян про те, як вчиняли вони, то це може стати предметом психоаналізу для Путіна й серйозним уроком історії – “піднятий меч на інші народи є стрижнем власної загибелі!”.

У відповідь на роздуми деяких російських науковців про “акультурне та політичне домінування росіян у світі, де начебто справді немає для них жодної загрози”, то це не зовсім так. Для всіх є небезпеки за неправильні дії як перед Господом Богом, так і перед власним народом й народами світу за перспективи цивілізаційного розвитку та мир на Землі. І про це, вочевидь, жоден народ та його лідер не повинен забувати.

Перспективи подальших розвідок. Вищесмислене проблемне поле розуміння терпимості як загальнолюдської цінності спонукає науковців до більш глибокого аналізу сутності та ролі цього феномену в життєдіяльності суспільства. І це закономірно, адже терпимість – це важлива цінність людської взаємодії і визначальний чинник порозуміння між людьми, що набувають виняткової вагомості у процесі здолання викликів та проведення суспільно-політичних змін заради повноцінного спокою і збереження фізичного (соціального) життя у мирі і злагоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Декларация принципов толерантности, утверждена резолюцией 5.61. Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995-503/print1390217521886403>.
2. Кримський С. Під сигнатурою Софії. Київ : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. 367 с.
3. Ліпцев А. Організаційні цінності у структурі організаційної культури державної установи. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. / редкол. В.В. Корженко (гол. ред.) та ін. Харків : Вид-во Харків, НАДУ “Магістр”, 2006. С. 484–493.
4. Мелихов А. Национальная терпимость: этический минимум или недостижимая мечта? *Нева*. 2007. №6. С. 167–181.
5. Пірен М.І. Політико-управлінська еліта України: соціопсихологічний аналіз : монографія. Чернівці : ЧНУ, 2013. 424 с.
6. Психологія вчинку: шляхами творчості В.А. Роменця : зб. ст. / упоряд. П.А. М’ясоїд; відп. ред. А.В. Фурман. Київ : Либідь, 2012. 296 с.
7. Савчин М.В. Духовний потенціал людини : монографія, 2-ге вид., перероб. та доп. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. 508 с.
8. Святе Євангеліє. Укр. Правосл. Церков: Полтавская Епархія. Б.ч. Спасо-Преображен. Мегар. Монастир, 2004. 576 с.

9. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество / общ. ред. сост. и предисл. А.Ю. Согомонов; пер. с англ. Москва : Политиздат, 1992. 543 с.
10. Уолцер М. О терпимости / пер. с англ. И. Мюнберга. Москва : Идея-Пресс, Дом интелл. книги, 2000. 160 с.
11. Форд Л. Преображающее лидерство. Книга о видении, ценностях и переменах, которым лидер учится у Иисуса. Симферополь, 2006. 320 с.
12. Фурман А.В. Генеза толерантності та перспективи українотворення (комплексний проект). *Психологія і суспільство*. 2013. №1. С. 6–20.
13. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 378 с.
14. Чапутович Я. Функціонування держави і суспільний капітал. URL: <http://www.ji.iviv.ua/n45text/czaputowicz.htm>
15. Шопенгауэр А. Свобода воли и нравственность. Москва : Республика, 1992. 448 с.

REFERENCES

1. *Deklaratsiya principov tolerantnosti, utverdzheni rezolyutsiei 5.61. Generalnoy konferentsii UNESKO ot 16 noyabrya 1995 goda [Declaration of Tolerance, approved by resolution 5.61. UNESCO General Conference of 16 November 1995]*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995-503/print1390217521886403>. [in Russian].
2. Krymskyi, S. (2008). *Pid syhnaturoiu Sofii [Under the signature of Sofia]*. Kyiv: Vyd. dim "Kyievo-Mohylianska akademiia" [in Ukrainian].
3. Liptsev, A. (2006). Orhanizatsiini tsinnosti u strukturi orhanizatsiinoi kultury derzhavnoi ustanovy [Organizational values in the structure of the organizational culture of the state institution]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*; V.V. Korzhenko & co (Eds.). Kharkiv: Vydvo Kharkiv, NADU "Mahistr", 484–493. [in Ukrainian].
4. Melihov, A. (2007). Natsionalnaya terpmost: eticheskii minimum ili nedosyagaemaya mechta? [National tolerance: an ethical minimum or an unattainable dream?]. *Neva – Neva*, 6, 167–181 [in Russian].
5. Piren, M. I. (2013). *Polityko-upravlinska elita Ukrainy: sotsiopsykholohichnyi analiz [Political and management elite of Ukraine: sociopsychological analysis]*. Chernivtsi: ChNU [in Ukrainian].
6. Miasoid, P. A. & Furman, A. V. (2012). (Eds.). *Psykhohiia vchynku: shliakhy tvorchosti V. A. Romentsia. [Psychology of action: ways of creativity V.A. Romentsia]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
7. Savchyn, M. V. (2010). *Dukhovnyi potentsial liudyny [The spiritual potential of man]*, (2 vol.). Ivano-Frankivsk: Misto NV [in Ukrainian].
8. *Sviate Yevanheliie* (2004). [Holy Gospel]. Ukr. Orthodox Churches: Poltavka Yeparkhiia. B.ch. Spaso-Preobrazhen. Mehar. Monastyr [in Ukrainian].
9. Sorokin, P. A. (1992). *Chelovek. Tsvivilizatsiya. Obschestvo [Human. Civilization. Society]* Sogomonov, A. Y. (Ed.). (trans. English). Moscow: Politizdat [in Russian].
10. Uoltser, M. (2000). *O terpmosti [About tolerance]*. (trans. English by I. Myunberg). Moscow: Ideya-Press, Dom intell. knigi [in Russian].

11. Ford, L. (2006). *Preobrazhayuschee liderstvo. Kniga o videnii, tsennostyah i peremenah, kotoryim lider uchitsya u Iisusa [Transformational Leadership. The book on the vision, values and changes that the leader learns from Jesus]*. Simferopol [in Russian].
12. Furman, A. V. (2013). *Geneza tolerantnosti ta perspektivy ukrainotvorennia [Genesis of Tolerance and Prospects for Ukrainian Creation]*. *Psykhohiia i suspilstvo – Psychology and Society*, 1, 6–20. [in Ukrainian].
13. Furman, A. V. (2016). *Ideia i zmist profesiinoho metodologizatsii [The idea and content of professional methodologization]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
14. Chaputovich, Y. (2006). *Funktsionuvannia derzhavy i suspilnyi kapital [Functioning of the state and public capital]*. *Nezaleznyi kulturolohichnyi chasopys – Independent cultural magazine*, 45, URL: <http://www.ji.iviv.ua/n45text/czaputowicz.htm> [in Ukrainian].
15. Shopengauer, A. (1992). *Svoboda voli i нравственность [Freedom of will and morality]*. Moscow: Respublika [in Russian].

АНОТАЦІЯ

Пірен Марія Іванівна, Васильків Олена В'ячеславівна.
Терпимість як загальнолюдська цінність і психо-соціальний феномен.

У статті проаналізована терпимість як значущий людський і суспільний феномен; висвітлена складність сутнісного психосоціального змістовлення цієї інтегральної риси-якості – людської взаємодії; наголошено важливість урахування цієї універсальної цінності в процесі вирішення проблемних ситуацій, щонайперше при здоланні міжнаціональних конфліктів. Аргументовано, що первинно терпимість розуміли як ставлення до іншого переважно в релігійному контексті, а згодом, через зростання секуляризаційних процесів, почали її розглядати як регуляційний механізм взаємостосунків між людьми, як норму цивілізованих відносин, як чинник міжсуб'єктного порозуміння, як соціальну вартість. Водночас у цій науковій розвідці висновується, що терпимість – це своєрідний різновид толерантності. Ці два поняття, як відомо, є важливими концептами сучасних досліджень, де постають своєрідними категоріями культури чи світоглядними універсальними, з одного боку, виокремлюються як інтегральні особистісні риси людини – з іншого. Водночас підтримана формула (запропонована А.В. Фурманом у 2013 році), що толерантність прямо пропорційна порозумінню, помноженого на терпимість (чисельник) й обернено пропорційна неповазі, помноженій на агресію (чисельник). Окрім того, обґрунтована ідея про те, що терпимість, яка сприяє злагоді та прогресу, – це не вседозволеність, не терпимість до несправедливості, не відмова від своїх настановлень, а шлях до обдумування власних вчинків та прийняття конструктивних рішень. Окремо висвітлені відмінності у розвитку толерантної свідомості сучасних росіян та українців: світ перших наповнений кліматом агресивності і захланності, а других – в основному терпимості і толерантності.

Ключові слова: людина, суспільство, терпимість, сутність терпимості, толерантність, взаємодія, суспільно-політичні відносини, цінність, право; соціальна справедливість, Декларація принципів толерантності.

ANNOTATION

Maria Piren, Olena Vasylykiv.

Tolerance as a general human value and a psychosocial phenomenon.

The article analyzes toleration as a significant human and social phenomenon. It highlighted the complexity of the essential psychosocial specification of this integral trait-quality – human interaction. The importance of considering this universal value in the process of resolving problematic situations, especially in overcoming interethnic conflicts, is emphasized. It is argued that toleration was initially understood as referring to another predominantly in a religious context, and later, due to the growth of secularization processes, it was regarded as a regulative mechanism of human relations, as a norm of civilized relations, as a factor of interpersonal understanding, as social cost. At the same time, this scientific research concludes that toleration is a kind of tolerance. These two concepts are known to be important concepts of modern researches, where they emerge as peculiar categories of culture or world-view universals, on the one hand, are singled out as integral personal traits of human – on the other. The formula (proposed by A. V. Furman in 2013) that tolerance

is directly proportional to understanding multiplied by toleration (numerator) and inversely proportional to disrespect multiplied by aggression (numerator) has been supported. In addition, the idea that toleration that promotes harmony and progress is not just permissiveness, not tolerate attitude towards injustice, not abandonment of one's preferences, but a way to pondering of one's own actions and make constructive decisions. The differences in the development of tolerant consciousness of modern Russians and Ukrainians are highlighted separately: the world of first ones is filled with a climate of aggression and greed, and the second ones – is mainly filled with toleration and tolerance.

Key words: *a human, society, toleration, the essence of toleration, tolerance, interaction, socio-political relations, value, law; social justice, Declaration of tolerance principles.*

Рецензенти:

**д. психол. н., проф. Саннікова О.П.,
д. психол. н., проф. Щербан Т.Д.**

Надійшла до редакції 20.02.2018.

Підписана до друку 11.02.2019.

Бібліографічний опис для цитування:

Пірен М.І., Васильків О.В. Терпимість як загальнолюдська цінність і психосоціальний феномен. *Психологія і суспільство*. 2019. №2. С. 108–114.